

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

В.о. ректора

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

професор В.В. Завальнюк

«12» березня 2021 р.

ВИСНОВОК

Національного університету «Одеська юридична академія» про наукову новизну, теоретичне та практичне значення результатів дисертації Тишук Наталії Олексіївни на тему «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право, затвердженої Вченою радою Національного університету «Одеська юридична академія»
12 березня 2021 року (протокол № 6)

ВИТЯГ

з протоколу засідання фахового семінару кафедри цивільного права та кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції
Національного університету «Одеська юридична академія»
від 16 квітня 2021 року

ПРИСУТНІ:

д.ю.н., професор Є.О. Харитонов, д.ю.н., професор О.І. Харитонova, д.ю.н., професор І.В. Давидова, д.ю.н., професор О.І. Сафончик, д.ю.н., професор А.Р. Чанишева;

к.ю.н., професор О.М. Калітенко;

к.ю.н., доцент Н.С. Адаховська, к.ю.н., доцент В.О. Гончаренко, к.ю.н., доцент К.М. Глиняна, к.ю.н., доцент Ю.В. Кривенко, к.ю.н., доцент М.В. Матійко, к.ю.н., доцент О.С. Омельчук, к.ю.н., доцент О.М. Берназ-Лукавецька, к.ю.н., доцент С.В. Завальнюк, к.ю.н., доцент А.В. Кирилюк, к.ю.н., доцент Бааджи Н.П., к.ю.н., доцент К.Г. Некіт,

асистенти: К.І. Спасова; Д.Р. Байталюк, Л.І. Галупова, І.В. Мартинюк;

аспірантка: Т.О. Тишук,

лаборанти: В.С. Лоншакова, Л.Р. Чуфай.

З присутніх 5 докторів юридичних наук, 12 кандидатів юридичних наук та 4 асистента – фахівці за профілем поданої на розгляд дисертації.

ПОРЯДОК ДЕННИЙ:

Обговорення дисертаційної роботи аспірантки кафедри цивільного права Тишук Наталії Олексіївни за темою: «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.

СЛУХАЛИ:

Доповідь Н.О. Тищук про результати проведеного нею дисертаційного дослідження.

Обговорення дисертації.

Виступ Н.О. Тищук. Актуальність теми дослідження викликана сукупністю факторів, які не можна ігнорувати. Зокрема, це: розвиток інформаційних технологій, цифровізація, перехід у онлайн-режим всіх сфер нашого життя, в тому числі і вчинення правочинів, досить простий доступ малолітніх та неповнолітніх осіб у використанні технологій та масового переходу на покупки в режимі онлайн, особливо в умовах пандемії. Все це обумовлює виникнення питання про співвідношення фактичних можливостей малолітніх та неповнолітніх осіб вчиняти правочини, зокрема, в мережі Інтернет, та вчинення їх в межах правових норм, а також щодо захисту зазначених осіб від незаконних чи невігідних правочинів, вчинених під впливом як традиційних факторів (помилка, обман, зловживання тощо), так і особливих факторів, які напряду пов'язані із інтернет-середовищем.

Актуальність теми дослідження також зумовлена фактичною невідповідністю правового регулювання вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів та реальним колом вчинюваних правочинів зазначеними категоріями осіб.

Таке специфічне середовище, як мережа Інтернет, має досить багато як переваг, так і певних ризиків і загроз, особливо для такої категорії осіб, як малолітні та неповнолітні. Враховуючи психологічну незрілість малолітніх та неповнолітніх осіб, досить сильну залежність формування волі таких осіб від сторонньої думки тощо, питання щодо вчинення ними правочинів в мережі Інтернет, є вельми актуальним та потребує чіткого законодавчого регулювання, вироблення загальних принципів, засад такого регулювання, можливості захистити законні права та інтереси даної категорії осіб.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про появу у вітчизняній науці цивільного права певного інтересу до проблематики вчинення правочинів в мережі Інтернет, однак дослідження, пов'язані з вчиненням правочинів в мережі Інтернет, такої особливої категорії учасників цивільних правовідносин, як малолітні та неповнолітні особи, практично відсутні.

Зазначене свідчить про актуальність обраної тематики дослідження, яке гуртуватиметься на теоретичних засадах цивільного права і судовій практиці застосування норм цивільного законодавства України.

За результатами доповіді Н.О. Тищук були поставлені питання.

Чанишева А.Р. Які проблеми виникають на практиці при визначенні наслідків правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами?

Відповідь Тищук Н.О. Перш за все, слід констатувати непристосованість чинного законодавства до динаміки змін у структурі суспільних відносин, значна частина яких сьогодні переходить у віртуальний простір. Правочини, вчинені в мережі Інтернет, як будь-які правочини, повинні відповідати умовам дійсності. Якщо ж правочин вчинено з порушенням цих умов (або хоча б однієї з них) – він не може вважатися дійсним. Разом з тим, в мережі Інтернет нині формуються як особисті немайнові відносини, так і майнові. Розглядаючи майнові правовідносини та їх регулювання, не можна залишити поза увагою й особисті немайнові правовідносини інтернет-користувачів, дані про яких відображаються на відповідних веб-сторінках, де зберігається великий обсяг різноманітної інформації про особу. Користувачі Інтернету (серед яких велика кількість малолітніх та неповнолітніх осіб) досить легко діляться у соціальних мережах своїми думками та усіма аспектами свого життя, що може викликати негативні наслідки як для самих користувачів, так і для членів їхньої родини, близького оточення тощо.

Захист прав таких учасників цивільних правовідносин, як малолітні та неповнолітні особи, має здійснюватися відповідно до законодавчо закріплених норм, які нині потребують розширення в сфері визначення правомочностей зазначених категорій осіб в частині вчинення правочинів із застосуванням інформаційних технологій.

Омельчук О.С. Чим пояснюється вибір використаної методологічної основи дисертаційного дослідження?

Відповідь Тищук Н.О. Вибір напрямків та підходів дослідження зумовлений інноваційним характером відносин, що включаються до об'єкта дослідження; фактичною відсутністю національного законодавства, що регулює відповідні відносини; існуючими проблемами правозастосовчої практики в питаннях вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет; швидким розширенням сфери відносин, що є наряду залежною від інформаційних технологій.

Кирилюк А.В. Як повинно здійснюватися правове регулювання визначення наслідків правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами в умовах розвитку інформаційного суспільства до моменту розширення кола правочинів від закріплених в діючому законодавстві, які можуть здійснювати малолітні та неповнолітні особи самостійно, до фактичного кола таких правочинів?

Відповідь Тищук Н.О. Фактично таких правочинів здійснюється набагато більше, однак внаслідок відсутності їх правового регулювання вони по суті є недійсними, або ж законні представники можуть про них навіть не знати, внаслідок чого не будуть застосовані наслідки такої недійсності. Тому пропонується застосовувати законодавчо передбачену можливість впорядкування відносин в тому числі на основі аналогії закону та аналогії права. А з часом застосовувати комплексний підхід: з одного боку – розширити обсяги дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб (в тому числі уточнити вікові межі для кожної з категорій зазначених осіб), з іншого – використовувати технології, які б дали можливість дотримуватися закріплених обмежень щодо вчинення тих чи інших правочинів, максимально об'єктивно висвітлювали інформацію щодо ідентифікації особи, вираження її волі, давали можливість захистити права дітей від порушень.

Бааджи Н.П. Як, на Вашу думку, запобігти зловживанням правами та порушенням прав малолітніх та неповнолітніх осіб при вчиненні правочинів законними представниками, які реалізують своє право в електронній формі?

Відповідь Тищук Н.О. З метою посилення захисту прав малолітніх та неповнолітніх осіб та уникнення зловживань своїми правами з боку законних представників законодавець передбачив механізм додаткового контролю з боку органів опіки та піклування за вчиненням законними представниками окремих видів правочинів. Зокрема, це стосується укладення договорів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, зокрема й договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; також мова тут може йти про видачу письмових зобов'язань від імені дитини, відмови від майнових прав дитини. Основним дієвим способом захисту прав малолітніх та неповнолітніх осіб повинні стати ті ж самі сучасні інформаційні технології. Питання інформаційної безпеки неодноразово піднімалися у спільноті науковців в сфері юриспруденції, а отже можуть бути застосовані спеціальні децентралізовані системи та новітні програмні розробки, які є прерогативою спеціалістів з IT-безпеки та стануть в нагоді, в тому числі при вчиненні правочинів законними представниками, які реалізують своє право в електронній формі.

В ОБГОВОРЕННІ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ ВЗЯЛИ УЧАСТЬ:

Доктор юридичних наук, професор Є.О. Харитонов. Актуальність теми роботи не викликає сумнівів та продиктована сучасним станом вітчизняної науки. Дисертаційне дослідження щодо вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет має велике теоретичне та

практичне значення. Разом з тим у роботі слід було б більш детально зупинитися на перевагах електронної форми правочину над письмовою, визначити можливі недоліки такої форми. В цілому робота Н.О. Тищук відповідає встановленим вимогам, виконана на достатньо високому науковому рівні та може бути рекомендована до захисту.

Кандидат юридичних наук, доцент О.С. Омельчук зазначив, що дисертаційне дослідження є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем, що виникають при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет. Разом з тим в роботі доцільним було б більше уваги приділити аналізу вже існуючої судової практики щодо вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет. Вважаю, що робота Н.О. Тищук може бути рекомендована до захисту.

Доктор юридичних наук, професор О.І. Сафончик відзначила, що актуальність обраної теми дослідження не викликає сумнівів. Однак доцільно розширити частину роботи, що стосується напрямків реформування чинного законодавства на підставі результатів дослідження. Виявлені прогалини та колізії цивільного законодавства бажано було б оформити в таблицю з відзначенням запропонованого авторкою вирішення такої проблеми та формулюванням відповідних змін до законодавчих актів.

Кандидат юридичних наук, доцент Н.П. Бааджи відзначила, що авторкою запропоновано цікавий додатковий поділ малолітніх осіб на групи: від народження до шести років; від шести до десяти років; від десяти до чотирнадцяти років. Загалом, погоджуючись з такою позицією, зазначена теза потребує додаткового обґрунтування та визначення конкретних критеріїв включення тієї чи іншої правомочності до однієї із зазначених груп. Вважаю, що робота Н.О. Тищук може бути рекомендована до захисту.

Доктор юридичних наук, професор О.І. Харитонova відзначила, що в дисертаційному дослідженні Н.О. Тищук слід було б більше уваги приділити тому, яким чином малолітній може здійснювати особисті немайнові права. Якщо припустити, що такі права здійснюються за малолітніх їхніми батьками, усиновлювачами, опікунами, то чим тоді становище малолітніх авторів відрізняється від становища будь-якого іншого малолітнього учасника цивільних відносин? До того ж, у такому контексті тоді виникає питання, чи не можна вважати здійснення малолітнім особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності дрібним побутовим правочином? Адже ознаки правочину мають, наприклад, вимога – і дії – про

визнання творцем (автором, виконавцем, винахідником тощо) об'єкта права інтелектуальної власності згідно зі ст. 423 ЦК України.

Однак ці побажання мають рекомендаційний характер, не впливають на загальне позитивне враження від дисертаційного дослідження, яке може бути рекомендовано до захисту.

Рецензент д.ю.н., професор Сафончик О.І. зазначила:

Тищук Н.О. здійснено актуальне комплексне дослідження за темою «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет». Про актуальність теми дослідження свідчать численні дослідження, які ведуться вітчизняними науковцями щодо проблематики вчинення правочинів, в тому числі електронних. Однак у наявних наукових працях висвітлюються лише окремі аспекти теми, у зв'язку з цим необхідним є спеціальне дослідження за предметом теми, обраної дисертанткою.

Наведені авторкою аргументи переконують в актуальності та своєчасності дисертаційного дослідження, предметом якого обрано вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет. Авторкою проведено комплексне системне дослідження за обраною темою, в результаті якого було отримано важливі для науки цивільного права висновки. Н.О. Тищук довела потребу науки та практики у комплексному дослідженні теоретичних та практичних проблем, що виникають при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет, а також звернула увагу на перспективність подальшого дослідження даного кола питань, що буде обумовлено безперервним розвитком інформаційних технологій та активним впровадженням їх у життя.

Важливим є висновок про фактичне розширення кола правочинів, які укладаються малолітніми та неповнолітніми особами і мали б бути віднесені до кола дійсних правочинів (таких що відповідають побутовим потребам зазначених осіб), що спричинене розвитком інформаційного суспільства, однак внаслідок відсутності їх правового регулювання вони по суті є недійсними, або ж законні представники можуть про них навіть не знати, внаслідок чого не будуть застосовані наслідки такої недійсності. Дане твердження дозволило авторці аргументувати необхідність внесення змін до законодавства щодо розширення правомочностей малолітніх та неповнолітніх осіб вчиняти правочини та виділення в межах вікової категорії «малолітня особа» трьох категорій осіб різного віку, для кожної з яких має бути передбачений свій перелік правомочностей.

За результатами аналізу теоретичних висновків Тищук Н.О. можна констатувати, що на сьогодні перспективним є подальше наукове

дослідження особливостей вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів щодо об'єктів ІТ.

В цілому, слід відмітити високий загальний рівень дисертаційного дослідження, оскільки крім теоретичних положень цінним у роботі є їх зв'язок з практичною площиною застосування висновків та результатів наукового пошуку. Авторка при аналізі категорії «дрібний побутовий правочин» вірно звертає увагу на те, що ця категорія дає можливість виділити такі основні характеристики цього правочину, як: «побутові потреби», «відповідність розвитку особи», «невисока вартість». В роботі аргументовано пропонується тлумачити кожен з цих категорій окремо для кожної ситуації. Не можна говорити про єдині вимоги (рівень) «побутових потреб» чи «відповідності розвитку особи» для дитини чотирьох, восьми, дванадцяти та шістнадцяти років, так само як і категорія «невисока вартість» не є універсальною і повинна співвідноситись з доходом конкретної родини, а тому у кожному окремому випадку допустимий максимальний розмір грошового еквіваленту правочину повинен встановлюватись окремо.

Однак, попри загальне позитивне враження від даної дисертаційної роботи, у ній є деякі недоліки та дискусійні питання, які потребують додаткової аргументації під час захисту.

Зокрема, вірним є твердження авторки щодо розширення переліку «побутових потреб» залежно від розвитку суспільства (наприклад, сьогодні до побутових потреб можна віднести оплату послуг інтернет-провайдерів, мобільних операторів, купівлю та оплату товарів і послуг за допомогою інтернет-магазинів тощо). Однак, як саме можна передбачити появу нових «побутових потреб» і для якої категорії осіб вони будуть вважатися такими, що відповідають вимогам дрібного побутового правочину, а для якої ні?

Крім того, бракує аналізу зарубіжної практики щодо вирішення теоретичних та практичних проблем, які виникають при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет. Роботу збагатив би аналіз норм законодавства зарубіжних держав на предмет можливого їх врахування при оновленні національного законодавства, особливо враховуючи інформатизацію суспільства.

Зазначені зауваження носять уточнюючий характер і не знижують позитивної оцінки дисертаційної роботи. З наведеного вище випливає загальний висновок про те, що дисертація Н.О. Тищук за своїм науковим рівнем, одержаними результатами дослідження та пропозиціями відповідає вимогам, що ставляться до наукових робіт такого рівня.

Рецензент к.ю.н., доцент Глиняна К.М. відзначила наступне:

Актуальність теми дисертаційного дослідження підтверджується низкою факторів, серед яких можливість впровадження висновків і пропозицій науковця у законотворчу, наукову та навчальну діяльність в Україні. Авторка вірно наголошує на необхідності визначення особливостей правосуб'єктності окремих учасників цивільного обороту, зокрема малолітніх та неповнолітніх осіб, адже традиційні поняття «правосуб'єктності», «правоздатності», «дієздатності», які використовуються в законодавстві та практиці, фактично вже змінилися і продовжують змінюватися, що пов'язано з розповсюдженням Інтернет-мережі, доступом до інформаційних технологій, використання web-грошей тощо. Правочини, вчинені в мережі Інтернет, як і будь-які правочини, повинні відповідати умовам дійсності або ж мають бути визнані недійсним та мати відповідні правові наслідки. Ефективність правового регулювання даних відносин визначається належним науковим базисом, на основі якого є необхідним внесення змін та доповнень у відповідні нормативно-правові акти. Таким чином, Н.О. Тищук обрала для свого дисертаційного дослідження дійсно актуальну тему та здійснила спробу вирішення значущих питань, що ставляться перед наукою цивільного права.

Враховуючи комплексність предмета дослідження, Тищук Н.О. намагається гармонічно поєднати загальнотеоретичні аспекти предмету дослідження з надбаннями галузевих юридичних наук і, зокрема, науки цивільного права. Крім того досліджено й реалізацію досліджуваних норм права на практиці. Зазначена всебічність аналізу визначає достатній рівень завершеності дослідження. Критичний аналіз положень чинного законодавства і визначення невідповідностей окремих положень та їх відсутності додає роботі індивідуальності та оригінальності.

Структура роботи видається вдалою, оскільки забезпечила авторці можливість в логічній послідовності розглянути основні проблеми, що стосуються предмету дослідження та зробити відповідні висновки. Характеристика стану наукової розробки проблематики теми в першому розділі дисертації дала змогу визначити актуальні й пріоритетні напрямки дослідження та уникнути повторів і плагіату.

На увагу заслуговує пропозиція авторки щодо необхідності законодавчого закріплення поділу малолітніх та неповнолітніх осіб на категорії або вікові групи, що дасть можливість в межах кожної групи визначити можливість вчиняти ті чи інші правочини.

Також цікавими видаються й інші пропозиції, які виносяться на захист.

Зміст роботи свідчить про те, що Тищук Н.О. цілком успішно впоралася з поставленим завданням надати рекомендації щодо можливих

змін та доповнень чинного цивільного законодавства з питань розширення обсягу дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб та кола дійсних наслідків правочинів, вчинених зазначеними особами.

Однак, попри все вищесказане, дисертаційна робота містить положення, які потребують додаткового з'ясування, обґрунтування, з приводу яких можна зробити деякі зауваження.

Потребує роз'яснення думка авторки щодо реальних кроків, які можна здійснювати на шляху підвищення рівня обізнаності малолітніх та неповнолітніх осіб стосовно безпечного (гігієнічного) користування Інтернет-середовищем, розуміння можливих порушень та правових наслідків, особливо в контексті вчинення ними правочинів в мережі Інтернет та набувати бажаних правових наслідків.

Проте, слід визнати, що зазначене не принижує загалом високу оцінку дисертації, що в свою чергу дозволяє зробити висновок про відповідність дисертації Тищук Н.О. всім вимогам, які висуваються до наукових праць такого рівня.

Науковий керівник д.ю.н., професор Давидова І.В. зазначила: дослідження питань вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет входить в сферу інтересу представників науки цивільного права. Наявне коло проблем в законодавчому регулюванні та практиці його застосування свідчить про необхідність наукового вивчення та обґрунтування вірогідних законодавчих змін щодо розширення обсягу дієздатності малолітніх та неповнолітніх осіб при вчиненні правочинів, особливо враховуючи специфіку мережі Інтернет, в якій діти проводять значну кількість часу. Зазначене свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження.

Авторка належним чином обґрунтувала вибір теми дослідження, його об'єкт, предмет, мету та завдання. В роботі використано сучасні методи обробки та аналізу наукової інформації.

Щодо методологічної основи дисертаційного дослідження, то слід зазначити: відповідно до встановлених вимог його об'єкт і предмет як категорії наукового процесу логічно співвідносяться між собою як загальне та часткове. Теоретико-методологічний інструментарій дисертації зумовлений метою дослідження та особливостями досліджуваної сфери суспільних відносин.

Достовірність сформульованих в дисертації наукових висновків, положень, рекомендацій забезпечується використанням численних вітчизняних та іноземних наукових джерел, аналізом необхідних нормативно-правових актів та судової практики.

Авторці, як здається, вдалося досягти мети дисертаційної роботи, причому вона виявила вміння чітко висловлювати свою думку, робити логічні висновки, обґрунтовувати свою позицію, що допомогло їй вирішити поставлені в роботі завдання. Про успішне виконання поставлених завдань свідчать наведені висновки та сформувані пропозиції.

Дисертації притаманний високий ступінь обґрунтованості та новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих Тищук Н.О. Теоретичною базою для висновків, зроблених у дисертації, слугували праці вітчизняних науковців, які досліджують питання, пов'язані з проблематикою представленого до розгляду дослідження. Перелік найменувань у списку використаної літератури свідчить про всебічність і комплексний характер проведеного дослідження.

Використана авторкою структурна побудова дисертації видається достатньо обґрунтованою і логічною. Дисертаційна робота відзначається системним підходом до аналізу предмету дослідження. Структурно дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Структура роботи повністю відповідає завданням дослідження, дозволяє послідовно розглянути всі проблеми та вирішити завдання, поставлені Тищук Т.О. при написанні роботи.

Дисертація пройшла належну апробацію шляхом публікації її основних положень у фахових виданнях, в тому числі в зарубіжних, та повідомлення про результати дисертаційного дослідження на наукових конференціях, а також неодноразово обговорювалась на засіданнях кафедри цивільного права НУ «ОЮА».

Представлена робота є завершеною працею, оформленою відповідно до встановлених вимог, результати проведених авторкою досліджень та отримані нею нові науково-обґрунтовані результати у сукупності розв'язують конкретні наукові завдання, що має істотне значення для розвитку цивільного права України. Зміст публікацій в достатній мірі відображає основні положення дисертації.

Викладене дає підстави для висновку, що дисертація Н.О. Тищук виконана на належному науковому рівні, за обсягом і змістом, застосованими методиками досліджень і комплексним вирішенням поставлених завдань, обґрунтованістю висновків та науковою і практичною значимістю робота відповідає сучасним вимогам до написання дисертації на здобуття ступеня вищої освіти доктора філософії і може бути подана до захисту на спеціалізованій вченій раді зі спеціальності 081-Право.

Підсумовуючи виступи *д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права Харитонов Є.О.* зазначив, що дисертаційне дослідження Тищук Наталії

Олексіївни на тему «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет» відповідає спеціальності 081-Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167.

УХВАЛИЛИ:

Затвердити такий висновок щодо дисертації Н.О. Тищук

ВИСНОВОК

кафедри цивільного права та кафедри права інтелектуальної власності та патентної юстиції Національного університету «Одеська юридична академія» щодо дисертації аспірантки кафедри цивільного права Тищук Наталії Олексіївни на тему «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет», поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право

Робота виконана на кафедрі цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія».

Тема дисертації схвалена та затверджена на засіданні кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 5 від 23 жовтня 2017 року) та рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 2 від 24 листопада 2017 року), уточнена на засіданні кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 7 від 15 листопада 2019 року) та рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 2 від 2 липня 2019 року), а також уточнена на засіданні кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 10 від 5 березня 2021 року) та рішенням Вченої ради Національного університету «Одеська юридична академія» (протокол № 6 від 12 березня 2021 року).

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор Давидова І.В

Актуальність дисертаційного дослідження зумовлена стрімким розвитком інформаційних технологій, інформатизацією суспільства, переходом у онлайн-режим всіх сфер нашого життя, що набуло особливого значення в умовах пандемії, і, як наслідок, спонукало до значного збільшення

вчинення правочинів в мережі Інтернет. Враховуючи значну обізнаність малолітніх та неповнолітніх осіб у використанні інформаційних технологій, різного роду сервісів, активне користування соціальними мережами та масового переходу в режим онлайн (в тому числі з метою вчинення правочинів), все більшої актуальності набуває питання співвідношення розширення фактичних можливостей малолітніх та неповнолітніх осіб вчиняти правочини та вчинення їх в межах правових норм.

Таке специфічне середовище, як мережа Інтернет, має досить багато як переваг, так і певних ризиків і загроз, особливо для такої категорії осіб, як малолітні та неповнолітні. Враховуючи психологічну незрілість малолітніх та неповнолітніх осіб, досить сильну залежність формування волі таких осіб від сторонньої думки тощо, питання щодо вчинення ними правочинів в мережі Інтернет, є вельми актуальним та потребує чіткого законодавчого регулювання, вироблення загальних принципів, засад такого регулювання, можливості захистити законні права та інтереси даної категорії осіб. Тому при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет важливим є розуміння особливостей їх вчинення, таких як вимоги відповідності закону, порядку укладення тощо. Не меншого значення набувають і питання визначення наслідків порушення умов та порядку укладення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів у мережі Інтернет та застосування таких наслідків на практиці.

Аналіз спеціальної літератури свідчить про появу у вітчизняній науці цивільного права певного інтересу до проблематики вчинення правочинів в мережі Інтернет, однак дослідження, пов'язані з вчиненням правочинів в мережі Інтернет такої особливої категорії учасників цивільних правовідносин, як малолітні та неповнолітні особи, практично відсутні. Зазначене свідчить про актуальність обраної тематики дослідження, яке гуртуватиметься на теоретичних засадах цивільного права і судовій практиці застосування норм цивільного законодавства України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Цивілістичний вимір інтеграційного розвитку України» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток науки цивільного права у питаннях вчинення правочинів малолітніми та

неповнолітніми особами в мережі Інтернет, а також формулювання пропозицій про вдосконалення чинного законодавства України щодо обсягу дієздатності зазначених осіб та кола дійсних наслідків таких правочинів.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання: проаналізувати стан наукових розробок таких категорій, як «правочин», «недійсність правочину», «правосуб'єктність», «інформаційне суспільство»; «правочиноздатність» тощо; охарактеризувати мережу Інтернет як середовище вчинення юридичних дій; розглянути правочини у мережі Інтернет як підставу виникнення цивільних правовідносин; охарактеризувати правочиноздатність малолітніх та неповнолітніх осіб; визначити особливості вимоги відповідності закону правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет; розглянути особливості порядку укладення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет; охарактеризувати підстави та загальні наслідки визнання недійсними правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет; розглянути «зцілення» недійсних правочинів, укладених малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет; охарактеризувати порядок та умови відшкодування збитків у разі визнання недійсними правочинів, укладених малолітніми у мережі Інтернет; надати рекомендації по вдосконаленню чинного цивільного законодавства щодо вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет.

Об'єктом дослідження є цивільні правовідносини, які виникають у зв'язку з вчиненням малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет.

Предметом дослідження є вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет.

Методи дослідження. У процесі дослідження були використані такі загальнонаукові та спеціально-правові методи наукового пізнання, як: *діалектичний метод* - дозволив виявити та дослідити особливості правочинів, які вчиняються малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); *герменевтичний метод* – дав можливість проаналізувати зміст наукових джерел, в яких сформульовані найбільш вагомі наукові результати правознавців щодо предмету дослідження (підрозділ 1.1); *системно-структурний* - дозволив розглянути категорію правочину, вчинюваного в мережі Інтернет, як підставу виникнення цивільних правовідносин (підрозділи 1.3), поняття та зміст правочиноздатності малолітніх та неповнолітніх осіб (підрозділ 2.1), особливості вимоги відповідності закону правочинів, укладених малолітніми

та неповнолітніми особами у мережі Інтернет (підрозділ 2.2), особливості порядку укладення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет (підрозділ 2.3), наслідки порушення умов та порядку укладення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів у мережі інтернет (розділ 3); *формально-логічний* - застосовувався для дослідження норм цивільного законодавства, що регулюють відносини, які виникають при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2, 3.3); *порівняльно-правовий* - для порівняння доктринальних положень, нормативного матеріалу та судової практики з питань вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в традиційному розумінні та за допомогою новітніх інформаційних технологій (підрозділи 1.2, 1.3, 2.2., 2.3, 3.1, 3.2); *логічного аналізу і догматичного тлумачення правових норм* - при формулюванні висновків і пропозицій, які містяться у дисертації (розділи 2, 3).

Теоретичною основою дослідження є праці таких науковців, як: О. А. Баранов, Т. В. Бачинський, І. А. Безклубий, Є. В. Бернада, Н. Ю. Блажівська, Т. В. Бобко, Т. В. Водоп'ян, Н. Ю. Голубєва, С. В. Герасимовського, С. Д. Гринько, Л. Є. Гузь, І. В. Давидова, Ю. А. Дербакова, О. В. Дзери, А. С. Довгєрта, О. І. Длугош, В. І. Жекова, С. М. Іванової, О. С. Кізлова, В. М. Коссака, А. О. Кодинець, О. В. Кохановська, Н. С. Кузнецової, В. О. Кучера, В. В. Луця, Р. А. Майданика, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. В. Сємушина, К. В. Скиданов, Р. І. Таш'ян, Є. О. Харитонов, О. І. Харитонова, Н. С. Хатнюк, Ж. Л. Чорна, Р. Б. Шишка О. С. Яворська та ін.

Емпіричне підґрунтя дослідження становлять акти цивільного законодавства України та окремих зарубіжних країн, а також матеріали судової практики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем, що виникають при вчиненні малолітніми та неповнолітніми особами правочинів у мережі Інтернет.

У межах здійсненого дослідження одержано такі результати, що мають наукову новизну:

вперше:

обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення поділу малолітніх осіб на такі категорії або вікові групи: від народження до шести років - повністю недієздатні; від шести до десяти років - особи, які можуть самостійно звертатися про надання психологічної допомоги; мають право

укладати правочини за допомогою персональної банківської картки під контролем батьків; від десяти до чотирнадцяти років - особи, які можуть самостійно здійснювати майнові права інтелектуальної власності, звертатися по безоплатну правову допомогу; бути безпосередніми активними учасниками деяких, пов'язаних з начанням або іншим особистісним зростанням, майнових відносин, зокрема, відносин з надання освітніх послуг;

висновок про необхідність поділу неповнолітніх осіб на дві категорії або вікові групи: від чотирнадцяти до шістнадцяти років, та від шістнадцяти до вісімнадцяти років, що дасть можливість в межах кожної групи визначити можливість вчиняти ті чи інші правочини залежно від участі осіб в конкретних особистих немайнових та майнових правовідносинах з урахуванням основних механізмів спрямованої соціалізації особи;

доведено доцільність розробки на законодавчому рівні категорії «цифрові права дитини» з визначенням їх обсягу відповідно до кожної вікової групи. Під «цифровими правами дитини» пропонується розуміти її права майнового та немайнового характеру у мережі Інтернет, які полягають у: праві вільного доступу до мережі з врахуванням медичних та психологічних рекомендацій і обмежень відповідно до віку; праві вільного висловлювання своїх думок у мережі; у праві на інформацію відповідно до віку; у праві на приватність у мережі; у праві на безпеку у мережі; у праві здійснення правочинів з метою навчання, заробітку тощо;

запропоновано прирівняти неповнолітніх в питаннях відшкодування шкоди, завданої малолітнім правочином, що визнаний недійсним, до повністю дієздатних осіб з внесенням відповідних змін у частину 3 ст 222 ЦК України;

запропоновано при встановленні вини осіб, які залучаються (батьків, усиновителів, піклувальників, опікунів), до відшкодування збитків, що виникають внаслідок визначення правочинів, укладених малолітніми або неповнолітніми, недійсними, враховувати можливості цих осіб набуті відповідного рівня комп'ютерної грамотності;

запропоновано, при вирішенні спорів, що виникають внаслідок вчинення правочинів, укладених малолітніми або неповнолітніми, в мережі Інтернет, використовувати досвід вирішення аналогічних спорів у цивільному обігу, з врахуванням особливостей інформаційно-комунікаційних технологій (електронний підпис, відсутність особистого контакту, можливість створення фейкових відомостей тощо);

удосконалено:

положення про реальне розширення кола правочинів, які вчиняються малолітніми та неповнолітніми особами, що спричиняє розгляд питання

відносно розширення їх обсягу дієздатності та забезпечення безпеки вчинення правочинів в мережі Інтернет шляхом впровадження новітніх технологічних рішень;

розуміння впливу цифрового середовища на малолітніх та неповнолітніх осіб, визнання останніх особливою «групою ризику», психіка та світосприйняття яких лише формується;

висновок про те, що в сучасних умовах моральність особистості формується в більшій мірі у віртуальній реальності, де анонімність та повна свобода інтернет-середовища від будь-яких обмежень спонукає до відсутності прив'язки контенту до моральних законів та норм суспільства;

положення про необхідність уточнення категорії осіб, які можуть отримати кваліфікаційний електронний підпис шляхом розширення цієї категорії за рахунок осіб, які набули повної цивільної дієздатності до настання вісімнадцятиріччя;

дістало подальшого розвитку:

теза про те, що потребують забезпечення захисту права особи, які в силу свого віку ще не мають відповідної зрілості психіки для прийняття зваженого рішення, однак мають реальну можливість вчинити правочин, який може завдати шкоди як самій особі, так і оточуючим;

висновок про надання можливості неповнолітній особі вільно розпоряджатися майном, придбаним за кошти стипендії, заробітку, іншого власного доходу;

теза про необхідність розширення обсягу правомочностей малолітніх осіб у сучасних цивільних правовідносинах, зокрема, шляхом передбачення і відповідного законодавчого закріплення права особам, яким виповнилось десять років – звертатися по безоплатну правову допомогу з метою захисту своїх суб'єктивних прав та інтересів, а особам з шести років – звертатися за психологічною допомогою (наприклад, допомогу шкільного психолога);

висновок про те, що двостороння реституція є загальним наслідком визнаного недійсним правочину, вчиненого малолітніми та неповнолітніми особами в мережі Інтернет, і має обов'язковий характер для сторін такого правочину незалежно від наявності їх вини, добросовісності тощо;

теза про визначення правової природи відшкодування збитків, які можуть розглядатися не лише як спосіб захисту цивільних прав та інтересів та один із способів відшкодування майнової шкоди, а й як вид цивільно-правової відповідальності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – як основа для подальшого наукового дослідження цивільно-правових проблем вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів у мережі Інтернет;

правотворчій сфері – у процесі вдосконалення норм цивільного законодавства щодо порядку укладення правочинів у мережі Інтернет малолітніми та неповнолітніми особами, гармонізації національного законодавства та адаптації правового регулювання вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет в Україні до європейських стандартів;

правозастосовній сфері – при підготовці пропозицій щодо удосконалення норм ЦК України та інших нормативно-правових актів щодо регулювання вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами у мережі Інтернет; при аналізі судової практики розгляду справ щодо вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів за межами їх цивільної дієздатності;

навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «ІТ-право та інформаційна безпека», «ІТ-право», «Іправо інтелектуальної власності», «Захист прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет», «Захист персональних даних в ЄС та Україні» та ін., розробці навчальних планів і програм, підготовці підручників, навчальних посібників, практикумів із зазначених дисциплін.

Публікації. Основні положення, теоретичні висновки та практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, викладені у 6 наукових статтях, з яких 4 статті опубліковано у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 2 статті – у зарубіжних періодичних виданнях, а також у 7 тезах доповідей на науково-практичних конференціях.

Список публікацій здобувачки за темою дисертації та відомості про апробацію матеріалів дисертації:

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Тищук Н.О. «Дрібні побутові правочини» як основний вид правочинів, які вчиняють малолітні особи. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 59-62.
2. Тищук Н.О. Особливості вчинення правочинів малолітніми особами в умовах розвитку інформаційних технологій. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 199-201.
3. Тищук Н.О. Вчинення правочинів неповнолітніми особами в умовах розвитку інформаційних технологій. *Часопис цивілістики*. 2020. № 37. С. 98-102.

4. Тищук Н.О. Недійсність правочинів, укладених малолітніми особами в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2020. Том 7. Вип. 3. С. 221-226.
5. Tyshchuk N., Omelchuk, O., Cherniak, O. Protection of the rights of children and minors in their transactions in the information society. *Ius Humani. Law Journal*, 2020. № 9(2). P. 25-46.
6. Тищук Н.О. До питання про наслідки вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 2. С. 66-71.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Тищук Н.О. До питання про захист персональних даних суб'єктів, які вчиняють правочини в мережі Інтернет. *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8-9 листопада 2019 р.). Одеса: Фенікс, 2019. С. 291-294.
8. Тищук Н.О. Воля та волевиявлення при вчиненні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами. *Актуальні дослідження правової та історичної науки*: матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 06 лютого 2020 р.). Тернопіль: ВИД, 2019. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2900
9. Тищук Н.О. До питання про можливість вчинення малолітніми особами дрібних побутових правочинів в умовах COVID-19. *Проблеми правового регулювання цивільних відносин в умовах COVID-19*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн конференції (м. Одеса, 23 квітня 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 110-111.
10. Тищук Н.О. Види правочинів, які можуть вчиняти малолітні особи. *Правове життя сучасної України*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15 травня 2020 р.). Одеса: Гельветика, Т. 3. 2020. С. 480-482.
11. Тищук Н.О. Особливості визначення правосуб'єктності малолітніх та неповнолітніх осіб при вчиненні правочинів. *Римське право і сучасність «ЕПІДЕМІЇ В ЄВРОПІ І ПРАВО: ВІД РИМУ ДО COVID-19»*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 12 червня 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 79-83.
12. Тищук Н.О. Особливості, які виникають при укладенні правочинів малолітніми та неповнолітніми особами через Інтернет. *Інформаційні технології в умовах оновлення цивільного законодавства*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Одеса, 13 червня 2020 р.). Одеса: Фенікс, 2020. С. 85-89.

13. Тищук Н.О. Правові наслідки вчинення правочинів малолітніми та неповнолітніми особами в Інтернеті поза межами їх цивільної дієздатності. *Офіційна концепція оновлення Цивільного кодексу України: проблеми практичної реалізації: матеріали Всеукраїнського круглого столу* (м. Одеса, 25 лютого 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 23-25.

Характеристика особистості здобувачки. Тищук Н.О. має вищу юридичну освіту. У 2001 р. закінчила Донецький національний університет і здобула кваліфікацію юриста. У 2004 р. закінчила Одеську національну юридичну академію і здобула кваліфікацію юриста (магістр). З 2001 по 2003 рр. року була призначена на посаду юристконсульт ВАТ «Кіровоградолія». З 2004 по 2005 рр. працювала юристом КП «Юр-інформ» у м. Кіровоград. З 2005 по 2007 працювала помічником судді Ленінського районного суду м. Кіровоград. З 2007 по 2013 рр. працювала на посаді судді Ленінського районного суду м. Кіровоград. З 2013 по 2018 рр. працювала на посаді судді Апеляційного суду Миколаївської області. З 2018 р. і по теперішній час суддя Миколаївського апеляційного суду. З 2017 р. – аспірантка кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія». Володіє українською, російською, англійською мовами. Має 4 наукові статті, опубліковані у фахових виданнях, перелік яких затверджений МОН України, 2 наукові статті, опубліковані у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, 7 тез доповідей на науково-практичних конференціях.

Оцінка мови й стилю дисертації. Мова й стиль дисертаційного дослідження відповідають вимогам, які висуваються до наукової праці такого рівня.

У результаті попередньої експертизи дисертації Тищук Н.О. та повноти основних результатів дослідження

УХВАЛИЛИ:

1. Затвердити висновок про наукову новизну, теоретичне та практичне значення щодо результатів дисертаційного дослідження Тищук Наталії Олексіївни на тему «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет», представленій на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081-Право.
2. Констатувати, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів дисертація Тищук Наталії Олексіївни відповідає спеціальності 081-Право та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах),

затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року №261 (зі змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року №283), п.10 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року №167.

3. Рекомендувати дисертацію Тищук Наталії Олексіївни на тему «Вчинення малолітніми та неповнолітніми особами правочинів в мережі Інтернет» до захисту на здобуття ступеня доктора філософії у разовій спеціалізованій вченій раді за спеціальністю 081-Право.

Рецензент:

д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права

О.І. Сафончик

Рецензент:

к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права

К.М. Глиняна

